

EKOLOŠKA KRIZA I SAVREMENA TEORIJSKA MISAO

ECOLOGICAL CRISIS AND NEW THEORETICAL SENSE

mr Vesna Vasović¹⁾

*"Krizna nade je bolest našeg vremena."
F. Major*

Rezime: *Degradacija kvaliteta čovekove sredine i kvaliteta života postaje vidljivi deo globalne krize koja se manifestuje u različitom obimu i intenzitetu u zavisnosti od sredine i stepena njene razvijenosti. Uporedo, sa ovom degradacijom teče proces eksplozije ekoloških istraživanja i njima srodnih disciplina.*

Ključne reči: *ekološka kriza, okolina, kvalitet života, ekološke discipline.*

Resume: *Pollution of the quality of the human environment and quality of life become viewable part of the global crisis that is manifestation in the different volume and intensity within dependence of the environment and grade of their development. Alongside, with this pollution flow process of the explosion of the ecological research, and them affinity discipline.*

Key words: *ecological crisis, environment, quality of life, ecological discipline.*

1. UVOD

Savremena epoha je potvrdila neodrživost kvantitativnog modela rasta tj. civilizacijskog modela koji počiva na beskonačnom iscrpljivanju prirode. Nanova se inicira potreba za iznalaženjem smislenijih puteva društvenog razvoja. Suština ekološke krize mišljenja je u krizi konceptualnog okvira mišljenja i osnovnih pretpostavki modernog industrijskog društva i civilizacije: produktivističke logike prema kojoj proizvodnja materijalnih dobara postoji radi sticanja profita ili državne akumulacije a ne radi zadovoljenja autentičnih ljudskih potreba, zatim opsesivne (patološke) potrošnje u kojoj vrednosti "imati" (stvari) ima prednost nad "biti" (ostvarenje ljudskih potencijala) jednodimenzionalnog (tehničkog) procesa koji pretvara i prirodu i čoveka u svoje instrumente.

Krivica za erupciju ekološke krize ne može se pripisati isključivo industriji, nauci i politici. Naime, potrebno je celokupnu društvenu svest staviti pod lupu kritike. Ne radi se o tome da treba svu dosadašnju civilizacijsko - društvenu (i tehničku) tradiciju odbaciti kao krajnje neprijateljsku, već je reč o nužnosti menjanja čovekovog ustaljenog odnosa prema prirodi.

Uspešno prevazilaženje nagomilanih ekoloških problema podrazumeva nastanak sasvim novog društvenog konteksta čime se stvara prostor za uzajamno približavanje čoveka i prirode, ali i čoveka sa čovekom čime se otklanjaju i ublažavaju posledice moralnog i fizičkog propadanja savremene Ekumene. Nije u pitanju jednostavan zamah, jer je moderna koncepcija društva izrasla iz vekovima prihvatane i razrađivane mehanicističke vizije sveta. Na mehanicističkom obrascu utemeljeno je moderno društvo i time je nastavljen dalja degradacija sveta života i rada. Andre Gorce otkriva spregu između ekološke krize i krize savremenog društva. Kritikujući profilersku logiku on tvrdi da su oba društvena scenarija (zapadni i istočni) prihvatajući ideju rasta sebe osudila na gomilanje ekoloških problema. Iako levo orijentisan, ali znajući da socijalizam nije imun na tehnofašizam, Gorce jasno poručuje "Ekologistički zahtev je zasnovan na fundamentalnim pretpostavkama. Zbog toga on nije podložan cenkanju, pogađanju. Socijalizam ne vredi više od kapitalizma ako se služi istim oruđem. Potpuna vladavina čoveka nad prirodom neizbežno povlači to da tehnika kojom se ta vladavina vrši dominira nad čovekom. U odsustvu nekog drugog izbora, još uvek više vredi nuklearni kapitalizam od nuklearnog socijalizma, jer će prvi

1) Mr. Vesna Vasović, Viša poslovno-tehnička škola, Užice, Trg Svetog Save 34,
031-512-013, dr_rsum@ptt.yu

manje oteretiti budućnost." Za Adorna i Horkhajmera istorija podređivanja prirode je istorija ugnjetavanja čoveka od čoveka. Na putu usavršavanja um vrlo često pada u protivurečnost što rezultira redukcijom ljudske slobode. Uništavanje prirode kroz nastojanja da se slome njene sile, ustvari, vodi većoj prirodnoj prisili čime se subjekat i objekat svode na istu ravan. "Ono što se čini trijumfom subektivne racionalnosti, podvrgavanje bivstvujućeg pod logički formalizam, iskupljuje se poslušnim podređivanjem pod neposredno dato".

Dobrovoljno robovanje savremenoj potrošnji, diktatu tržišta kako govori Markuze, načinilo je od modernog čoveka roba zavisnog od gospodara masovne proizvodnje i stvorilo je od društva - zajednicu konformista nesposobnu da se kritički odnosi prema diskutabilnoj stvarnosti. Osim omladine i inteligencije osećaj za pobunu gube svi drugi društveni slojevi. Njihov protest je vapaj protiv represivnog karaktera modernog društva i poziv za oživljavanje potisnutih vrednosti kakve su ljubav, sloboda, prisnost... "Ovde, u ovim slojevima, pre svake političke strategije i organizacije, oslobođenje postaje životna, >>biološka<< potreba."

Radikalna kritika ekološke krize zapadne civilizacije zahteva snažnu kritiku njene ekonomije jer, kako veli „Srbobran Branković" "razlog čovekove destrukcije prirode u zapadnoj civilizaciji svakako treba tražiti u ekonomiji. Naime, oslobođeni duhovi upravo su u vrtlogu ekonomskog *perpetum mobile-a* te civilizacije. Priroda je tamo objekat jer je subjekat izazvao vrtoglavu akceleraciju ekonomskog zamajca i više je ne može zaustaviti."

Tako, su istočno evropska društva u stvari bila posledica "neuspele utopijske avanture oličene u ideologiji velikog skoka."

Veštačkim rezom - naglim političko administrativnim dekretom zaustavljeno je kulturno, društveno-ekonomsko poglavlje života pri čemu su neplanski forsirani novi putevi. Ostavši bez prošlosti i nastavka potrebne istorijsko kontinuirane potrage društveni razvoj je morao ostati manjkav i kratkovečan.

2. RAZVOJ EKOLOGIJE

Savremeni teorijski prilaz odnosu čoveka i prirode sve više otkriva značaj sistematske analize mnogobrojnih shvatanja ove tematike. Problem čovekove (životne) sredine, kao prostora u kome on obitava, gradi odnose i prima uticaje, veoma često je predmet teorijskog i terminološkog razmimoilaženja. Radi stvaranja jedinstvene teorije na ovom planu, za nauku postaje imperativ izgradnja jedinstvenih kriterijuma za vrednovanje

čovekove sredine. Potreba stvaranja kategorijalnog i pojmovnog reda, poretka sve je neophodnija. Srazmerna je potrebi razrešavanja situacije naglog širenja ekoloških problema.

Rešavanje problema životne sredine kroz različite teorijske pristupe i raznovrsne naučne discipline, kao i kroz njihovo međusobno preplitanje vremenom je udarao temelje novoj nauci pod čim će se okriljem odnosna tematika sveobuhvatno tretirati. Reč je o ekologiji za koju najčešće vezujemo oblast proučavanja odnosa živih bića prema njihovoj sredini, njihov međusobni odnos u sredini i uticaj sredine na živa bića. (D. Ž. Marković)

Međutim, uz naziv ekologija s godinama buja prava poplava prideva: socijalna, humana, urbana, politička, industrijska, ljudska, medicinska, biološka... Naravno, ovo je razumljivo jer je reč o posledicama društvenog, privrednog i naučnog razvoja modernog društva. Svaka od predočenih ekoloških disciplina označava specifičnu predmetnost izučavanja. Smatra se da je prekretnica u istorijskom hodu ekologije, njeno odvajanje iz strogo biološkog fokusa koje je usledilo otkrićem eko-sistema. (Tenesli 1935.g.) Ovim je uspostavljena platforma za ekologizaciju mnogih disciplina za koje će ekosistem postati osnovna jedinica proučavanja. Inače, pod ekosistemom će se podrazumevati funkcionalna zajednica koja se sastoji od interakcije organizma i svih aspekata okoline u bilo kojoj specifičnoj oblasti.

Kasnije se kako objašnjava D. Ž. Marković ekologija se usredsređuje na proučavanje međusobnih odnosa ekosistema. Izazov postaje otkrivanje onih zona u kojima se prelamaju razni ekosistemi koji zajedno čine celinu - biosferu. Razmena energije, lanac ishrane, cirkulisanje kiseonika i ugljendioksida predstavljaju brojne prirodne međuuticaje između ekosistema. Interesovanje za životnu sredinu svih bića tj. biosferu predstavlja sledeće poglavlje u razvoju ekologije. Naredni korak u obličavanju ekologije predstavlja tretman čovekovog položaja u biosferi. Ova faza predstavlja rekapitulaciju položaja čoveka u biosferi od samog početka do danas. Tako je tekao put kojim se ekologija konstituisala kao prirodna i humanistička nauka. Kao prirodna onda nije smela isključiti čoveka, a kao humanistička nauka nije smela biti odvojena od prirode. "U stvari, kako se često ukazuje ekologija svojim saznanjima treba da doprinese stvaranju humanijih uslova života prevazilaženjem prisvajackog odnosa društva prema prirodi koji ne vodi računa o osnovnom ekološkom principu da u prirodi postoji ekološka uslovljenost, povezanost."

Inače, prelaz od čisto biološke ekologije ka humanojoj usledio je početkom dvadesetog veka. U

odnosu na tzv. biološku, humana ekologija u centar istraživačkog zahvata stavlja specifične odnose koji se razvijaju između čoveka i njegove okoline. (psihološke, sociološke, društvene...). Na terminološko uobličavanje i pojašnjenje humane te potonje socijalne ekologije ukazali su mnogi autori čikaške škole.

Sam termin humana ekologija u početku je shvatan kao medicinski fenomen koji objašnjava uticaj sredine na čoveka. Međutim, medicina nije oblast koja izučava uticaj sredine na čoveka. Kao zainteresovane nauke ovog proučavanja pojavljuju se: tehnika, sociologija, ekonomija, arhitektura i pravo. Humana ekologija se javlja kao polje proučavanja humane populacije tj. u predmet njenog izučavanja ulazi tzv. ekološki kompleks - stanovništvo, okolina, tehnologija i organizacija. Stvaranjem ekološkog kompleksa stvorena je mogućnost analiziranja stabilnosti i promena unutar društvene strukture što je vodilo da nova orijentacija u humanoj ekologiji označi rađanje socijalne ekologije. U stvari, humana i socijalna ekologija predstavljaju posebne nauke, no one jedna drugu ne isključuju već se naprotiv dopunjuju i podupiru. Dakle, iako je humana ekologija predhodila nastanku socijalne ekologije reč je o disciplinama koje postoje i razvijaju se uporedo. Naime, industrijalizacija, urbanizacija i tehnološka revolucija u razvijenom delu sveta ubrzo su pokazale svoje tamne strane, što je vodilo porastu zainteresovanosti za životnu sredinu te time i pojavi socijalne ekologije. Od nove nauke se očekivalo da unapredi čovekove uslove života u prirodnoj i društvenoj sredini pojedinačnih društava.

3. SOCIJALNA EKOLOGIJA

Međutim, nedostatak jedinstvenog naučnog gledišta oko definisanja i određivanja predmeta istraživanja i mesta koje socijalna ekologija ima u korpusu društvenih nauka rezultiralo je izvesnim anomalijama u njenom razvoju. Preciznije, socijalna ekologija se sporije razvijala; minimizirane su njene realne mogućnosti na polju rešavanja ekološke problematike; prečutkivana je njena inferiornost od strane opšte sociologije; smanjen interes za empirijska istraživanja na ovom polju; a treba spomenuti i postojanje veoma siromašnog fonda odnosno literature. No, i pored svega ovog socijalna ekologija se izborila za svoj status važne discipline, koja kao objašnjava D. Ž. Marković predstavlja "posebnu sociologiju koja za predmet svog proučavanja ima specifične veze između čoveka i njegove sredine, istražujući (u konceptu opšte konceptualizacije univerzuma ujedinjenog sa specifičnim uslovima života) uticaj životne sredine, kao ukupnost prirodnih i

društvenih činilaca na čoveka, kao i uticaj čoveka na njegovu životnu sredinu sa stanovišta njegovog očuvanja kao okvira čovekovog života, kao prirodno-društvenog bića".

U ovom ritmu dr. Gordana Mitić, takođe, zaključuje da je opšta sociologija pokazala zainteresovanost za ekološke probleme ali da je držeći se tradicionalne šeme discipliniranih podela ostala po strani te time omogućila razvoj socijalne (i ljudske) ekologije.

Od socijalne ekologije se očekuje da istraži uticaj čoveka na njegovu prirodnu sredinu, na taj način što se bavi pitanjem industrijskog sistema kao tehničkog ali i kao društvenog sistema. U stvari socijalna ekologija osim što pod lupu kritike stavlja industrijski sistem ona mora da osvetli i sva sporna ekološka pitanja koja se tiču celine industrijskog društva "budući da je socijalna zajednica prirodni medij između industrijskog i prirodnog sistema".

Inače utemeljenje socijalne ekologije I. Cifrić prikazuje u odnosima tehničkog, socijalnog i prirodnog sistema. Iz njihovog sadejstva ali i međusobnog odnosa izranjaju tri pristupa: tehnologizam, antropocentrizam i naturalizam, i njima imanentne tri hipoteze:

- Hipoteza tehnološkog suficita - polazi od stava da je tehnologija najvažnija svera od koje zavisi budućnost. Njene mogućnosti su brojne i neispitane. Industrijska civilizacija počiva na uverenju da od umešnosti korišćenja tehnoloških blagodeti zavisi sudbina društva.
- Hipoteza ekološkog deficita - prenaplašava dimenzije ekološke katastrofe. Pojačana tehnizacija društva degradira prirodu i redukuje njenu sposobnost za sopstvenu samoreprodukciju. Imperativ postaje: 1. Obezbediti pravo prirode na svoju prirodnu samoreprodukciju tj. konzerviranje stanja. (ili) 2. Kroz ljudsku akciju socijalizovati prirodu i pomoći joj u samoreprodukciji.
- Hipoteza socijalnog maksimuma - temelji se na dominantnim društvenim uverenjima koje produkuje vladajuća ekonomska i politička elita. Reč je o ciljevima koji podrazumevaju kvantitativni rast jer kvantitet postaje merilo kvaliteta ("više je uvek bolje") a iskorišćavanje tehničkih mogućnosti i prirodnih resursa - nužnost na putu ka društvu obilja.

Hipoteza socijalno-ekološkog optimuma je najvažnija za socijalnu ekologiju. Ona polazi od ograničenosti prirodnih resursa i delovanja prirodnih zakona kao i od umešnosti čoveka da upravlja tehnikom zarad ostvarenja društvenih optimalnih ciljeva. Ovako fokusirani ciljevi tvore jedini razumni model razvoja koji ne prenapregava sasvim izvesna maksimiziranja.

Socijalna ekologija, takođe mora biti spona između ekologije i politike, zahvaljujući svom angažmanu na polju susreta ekološke politike sa opštom politikom zajednice. Ona mora ukazati na dimenzije ekološke krize i moguće puteve njenog razrešavanja. Dakle, osim teorijske uloge u smislu socijalnoekoloških ciljeva čovekove proizvodne delatnosti ona ne može odbaciti praktičnu društvenu ulogu. "Ona se tako može shvatiti i kao projektovano naučno istraživanje za rešavanje konkretnih problema ali i poimanje kompleksnih čovekovih vizija mogućih alternativa budućeg istorijskog razvoja".

Dalje, postoje velike sličnosti između socijalne ekologije i tzv. globalne ekologije. Po nekim autorima (npr. S. N. Solomine) globalna ekologija proučava uzajamno dejstvo društva i prirode kao i zakonitosti njihovog međudelovanja. Za razliku od nje socijalna ekologija pretresa globalne probleme ljudskog razvoja kakvi su; zaštita životne okoline, problem energetskih resursa, glad, bolesti, osvajanje bogatstva okeana. Globalna i socijalna ekologija se preklapaju u prostoru tretmana - ekološkog sadejstva društva i biosfere, dok se mimoilaze u tački razmatranja sadejstva društva sa organskom prirodom-za koju je zainteresovana samo globalna ekologija.

Od sedamdesetih godina dvadesetog veka raste zainteresovanost za ekološku problematiku od strane stručnjaka različite profesionalne orijentacije. Reč je o vremenu uzleta environmentalizma - pravca snažno zainteresovanog za uspostavljanje ljudskog upravljanja sredinom. Osim usredsređenja na zaštitu i očuvanje resursa, environmentalizam podstiče preudsmeravanje društvenih ciljeva i izgradnju sasvim drugačijeg prilaza životnoj sredini. Takođe, zaštita životne sredine postaje sve više i ekonomski problem sa stanovišta makro i mikro ekonomskih problema.

Zahuktala industrijalizacija pored stvaranja društva obilja doprinela je ekstremnoj degradaciji životne sredine kao i ekološke ravnoteže. U ovom smislu pojava industrijske ekologije odgovara nastojanjima da se izvrši ekologizacija proizvodnje, sačuvaju resursi i unapredi kvalitet životne sredine. Zatim, kako je već, spomenuto pitanje ekologije postaje i političko pitanje, što potvrđuje pojava političke ekologije. Rađanje slobodne, odgovorne, otvorene zajednice za koju je kvalitet životne sredine na samom vrhu vrednosne skale, svera je interesovanja političke ekologije.

U teorijskom ekološkom diskursu nastaje pravi haos u pogledu terminoloških i značenjskih određenja pojma čovekove sredine. Pored razlika koje su rezultat jezičke prirode, vlada prava poplava terminoloških nesaglasnosti. Za jedne je okolina sve ono što nije čovek. (Fuller).

U marksističkom kontekstu pod čovekovom sredinom se podrazumeva ukupnost prirodnih elemenata kao i društvenih tvorevina u kojoj čovek živi kao prirodno i društveno biće. Između prirodne i društvene komponente čovekove sredine postoji specifičan međusoban spoj. On se pokazuje kroz uticaj društvenih procesa i tvorevina na prirodnu komponentu, zatim kroz dejstvo prirodne komponente na društvenu komponentu tj. na kulturu koja podrazumeva zbir materijalnih i dugovnih tvorevina.

Mnogi pod okolinom podrazumevaju ukupnost fizičkih, hemijskih i bioloških agenasa, zatim socijalnih faktora kadrih da deluju direktno ili indirektno, trenutno ili na duži period na sva živa bića i ljudsku aktivnost.

Preovladava stav da čovekova sredina predstavlja prirodnu i izgrađenu čovekovu sredinu kao i život čoveka u društvenoj zajednici. Kada je reč o pojmu "kvalitet" životne sredine pod njim se najčešće podrazumeva zdrava životna sredina kadra da obezbedi kvalitetne uslove za život i rad. Nastojanja da se obezbedi kvalitet životne sredine podrazumeva eliminaciju glavnih izvora zagađivača kao i plasman sasvim nove filozofije života koja počiva na skladnoj vezi između čoveka i prirode. Kvalitet se shvata afirmativno tj. kao nužna i poželjna potreba. Kvalitet životne sredine usko je skopčan sa pojmom kvaliteta života koji podrazumeva realizaciju ljudskih potreba u određenim društvenim uslovima u okviru datog vrednosnog sistema. Pored obezbeđivanja materijalnih činioca kvalitet života podrazumeva i realizaciju individualnih sposobnosti kao i kulturnih (duhovnih) vrednosti. Dakle, on zavisi od kvaliteta čovekove sredine kao prirodne sredine u kojoj čovek živi i dela, zatim od socijalne sredine (u najširem značenju reči), od čovekovih individualnih karakteristika (psihe, vrednosti...), od karakteristika mikrosistema (prijatelji, porodica...).

4. ZAKLJUČAK

Poriv za uspostavljanjem kvaliteta života podrazumeva: privrženost porodici, vazduhu koga udišemo, vodi bez koje ne možemo, pejzažu koji nas okružuje, optimalne uslove u kojima živimo (prevoz, stanovanje), zdrav porodični, školski, kulturni obrazac...

U celini, ekološka kriza podrazumeva krizu postojeće matrice industrijskog društva u odnosu na prirodne uslove života. Ekološka kriza manifestovana kroz različite stepene: kakvi su zagađenja, ugroženosti, destrukcije jesu u suštini gorući civilizacijski problem od čijeg rešenja zavisi sama budućnost. No, dok je razvijeni deo Planete više suočen je sa problemom iscrpljenosti i zagađenja resursa ekspanzijom psihičkih

oboljenja, opadanju kvaliteta života, nerazvijeni deo Zemlje se suočava sa problemima: demografskog buma, siromaštva, zagađenja i loših uslova života.

LITERATURA

- [1] I. T. Frolov "Socijalizam i globalni problemi civilizacije", Komunist, Beograd, 1985.
- [2] G. Brun " Obrazovanje za opstanak, Zadužbina Andrejević", Beograd, 2001,.
- [3] A. Gorz " Ekologija i politika, Prosveta", Beograd, 1982.
- [4] M. Horkheimer i T. W. Adorno " Dijalektika prosvetiteljstva", Logos, Sarajevo, 1974.
- [5] H. Marcuse " An Essay on Liberation", Beacon Press, Boston 1969.
- [6] S. Branković O razlozima čovekovog sukoba sa prirodom, Ekologija i kriza, Polja, Novi Sad, 1989.
- [7] M. Đukanović "Ekološki izazov", Elit, Beograd, 1991.
- [8] D. Ž. Marković "Socijalna ekologija", Zavod za udzbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991.
- [9] I. Cifić "Socijalna ekologija", Globus, 1989.
- [10] G. Mitić " Ekologija i socioloija", CMU, Beograd, 1987.
- [11] A. Niz , " Ekonomika i životna sredina", Ekonomika, Moskva, 1981.
- [12] N. Teymur, "Environmental Discourse", Question Press, London, 1982.
- [13] S. Andrijašević "Uzroci i oblici zagađivanja glavnih elemenata prirodne okoline", Ekonomist, Zagreb, 1/78.
- [14] J. Goričar "Mogućnosti Višeg kvaliteta života", Pregled, 9 Sarajevo, 1984.
- [15] M. Mišković "Ekološka kriza i ekološka svest omladine", Viša škola za obrazovanje vaspitača u Šabcu, Ekocentar, 1997.